

URBAN VOIDS МІСТА ХАРКОВА

¹Колесников О.

kolesnykov.oleksandr@ksada.org; ORCID: 0009-0001-6897-4720

¹Харківська державна академія дизайну та мистецтв,
Вул. Мистецтв, 8, Харків, 61002. Україна²Божко К.

Kyrylo.Bozhko@kname.edu.ua; ORCID: 0000-0003-2849-0948

²Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова,
Вул. Чорноглазівська, 17 Харків, 61002. Україна

Анотація. Проблема деградації та відродження тканини міста є однією з постійних питань, з яким зіштовхуються спеціалісти з архітектури, містобудування, економіки, держуправління, тощо. Особливо актуальним ця проблема стає все на фоні бойових дій та важкого економічного стану, що склався. Світові та вітчизняні автори (вчені, дослідники, архітектори, різні інституції) декілька десятиліть присвячують значну увагу цій проблемі, торкаючись питань відновлення промисловості, об'єктів транспорту, житлу, рекреаційним зонам. Стаття пропонує розглянути деградуючі та мало інтегровані у тіло місто території з позиції концепції, що не є розповсюдженою у вітчизняній теоретичній думці — концепції Міських порожнеч, або urban voids. У статті оглянуто роботи світових авторів, запропоновано інтерпретацію поняття «міська порожнеча» на основі вітчизняного матеріалу.

Використання концепції Urban Voids дає можливість розглянути деградуючі та не інтегровані у активні зони міста території ширше: розглянувши семантичний аспект, особливості їх формування, активності на у їх межах. "Міські порожнечі" Харкова утворюють паралельну структуру просторів, що існують паралельно активним зонам міста. В рамках дослідження було виконано картографування «порожнеч» на прикладі Харкова, їх класифікацію, виділено особливості кожного типу, наведено приклади. Серед територій, що можуть бути віднесені до "пустот" міста є місця, де зберіглись ділянки з доміським ландшафтом, пам'ятки архітектури. На жаль, існуючі методи роботи з цими ділянками мають неоднозначні результати: на прикладі історичного району Левада було продемонстровано, що не зважаючи на щільну багатоповрхову забудову риси "порожнечі" зберіглись. Крім дослідження стаття пропонує ряд напрямків роботи з тим типом ділянок, що пов'язанні з партисипацією, тимчасовим використанням та м'яким урбанізмом. У перспективі: можливе поглиблення концепції, дослідження матеріальної та нематеріальної спадщини міста.

Ключові слова: деградуючі території, urban voids, урбанізм, міська географія

Актуальність дослідження. Проблема деградації та відновлення території є однією з найбільш актуальних для українських міст. Особливо ця проблема стає все більш актуальною на тлі війни та руйнацій. На жаль в ситуації, що скалася в країні, Харківській області та місті Харків кількість подібних територій буде збільшуватись: нові території, позбавлені функції та забудови будуть утворюватися через банкрутство підприємств, руйнацію будівель та споруд в результаті бойових дій. В українській теоретичній думці було зроблено ряд пропозицій щодо роботи з деградуючими промисловими територіями, аварійним житлом, рекреаційними зонами. На даний момент для Харкова та інших міст України, що постраждали від війни запропоновано ряд програмних документів (Мастерплан Н. Фортера, Програма відбудови, тощо) [1], що мають на меті відновлення постраждалої міської тканини. А деградуючі території розглядаються як резервні території для розвитку міста.

Виникає питання: чи можливі інакші підходи до проблеми деградації території міста? Стаття пропонує подивитись на проблему цих територій міста в аспекті концепції urban voids (міські порожнечі) та м'якого урбанізму.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інтеграція деградуючих та слабо інтегрованих територій міста є одним з актуальних питань архітектури та містобудування, що зіштовхується з питаннями причин деградації, типів об'єктів та стратегій роботи з ними. У світі існує ряд понять та пов'язаних з ними стратегій, що використовуються різними науковими школами. В вітчизняній теоретичній думці найбільшого розповсюдження отримали такі поняття як «деградуючі», «депресивні» території, що фіксують увагу на функціональному, морфологічному (матеріальна деградація) та інших аспектах. Відродження деградуючих територій (промислових, природних), житлових районів у вітчизняній теоретичній думці пропонується через містобудівні та проєктні практики зі створенням нових об'єктів та функцій та ремонту існуючих. Крім цього, існує ряд пропозицій щодо перетворення деградуючих територій у громадські простори та культурні кластери в рамках ревіталізації. Для більш ефективного відродження територій важливе всебічне дослідження, визначення їх особливостей, що дасть можливість сформулювати стратегії та прийоми роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція «urban voids» є одним з засобів дослідження міської тканини, що отримала розповсюдження у США, Західній Європі, деяких країнах Азії та Африки. Поняття «urban void» застосоване по відношенню до ділянок міста, що деградує, використовувала ще Дж. Джейкобс. Остаточно поняття увійшло до теоретичної думки у праці «Finding lost space» Р. Транчика. Функціоналістичний підхід до проєктування, що був розповсюджений у 1950-ті рр., призвів до появи деградуючих територій на місці житлових кварталів американських міст. Зміст терміну urban void є предметом дискусій: до синонімів терміну відносять «незаселені території», «території, що відчужені від міста». Р. Транчик визначає пустоти як території, що «негативні, порожні та позбавлені людської взаємодії. Зазвичай це відбувається вздовж залізниць, околиць житлових районів, слабозвинених доріг, занедбаних військових зон та занедбаних промислових районів». У якості теоретичної бази Р. Транчиком були використані праці вже згаданої Дж. Джейкобс, Р. Вентурі та К. Лінча. Так на думку К. Лінча «пустоти» є ділянками, що покинуті, та не використовуються, відсутні на ментальній мапі міста.

Концептуальною базою теорії є також роботи таких філософів як М. Фуко, М. де Серто, архітекторів та дослідників як Р. Кулхас, Ш. Зукін, Р. Сеннет, С. Сільверстін, І. де Сола-Моралес і Рубіо. Поняття «третє місце», «невизначеної місцевості», тобто простору, що знаходиться між активними зонами міста або утворює кордон з ними є основою концепції. Р. Сеннетом було визначено, що подібні простори можуть бути використані як майданчики, де можуть зібрatisя люди різних видів діяльності. Концепція urban voids має сильний семантичний аспект: на думку багатьох вчених-послідовників ці території крім функціонального наповнення не мають естетичних якостей, ідентичності. С. Сільверстін, І. де Сола-Моралес і Рубіо посилили семантичну складову концепції, збагативши теорію методологічними проєктними розробками та прийомами роботи з архітектурною формою. Для архітекторів «пустуючи» простори у морфології міста, своєрідні прогалини міської тканини, мають велику проєкту та семантичну цінність, особливо якщо вони розташовані у щільно забудованому місті. Серед методів роботи з «міськими порожнечами» увагу привертають праці О. де Смита, А. ді Джовані, А. Плуті та інш. Urban voids розглядаються авторами як простори, де можлива самореалізація спільнот міста. Опираючись на роботи Р. Сеннета та інших авторів було сформовано ряд пропозицій щодо роботи з цими територіями, що пропонують їх тимчасове використання, «тактичного урбанізму», тощо. На думку О. де Смита тактичний урбанізм, відмінний від, як пише автор, «технократичного урбанізму», тим що не працює з великими формами (містобудівного масштабу), великими корпораціями, а

концентрує увагу на низовій активності мешканців міста, субкультур, малих архітектурних формах, «бріколажах» (об'єктах з підручних матеріалів). «Тактичний урбанізм» мотивований на пошук можливостей та обставин для досягнення своєї мети, навіть при вкрай обмежених ресурсах та просторах реалізації. О. де Смета визнає, що тимчасове використання територій не є новим поняттям та практикою, але з кожним роком інтерес до нього все більше зростає. У період з 2000 р. у ЄС було зроблено ряд досліджень таких як Urban Unlimited Rotterdam (Роттердам, Нідерланди, 2004, 2016), сайт www.open-places.com, та таких авторів як А. Бранзі (поняття «пористе місто», 2006), Дж. Брандта (2009), З. Баумана та інших авторів.

Значний внесок зробила Д. Касарабада, провівши дослідження на прикладі Мальме (Швеція). В результаті аналізу тканини міста вченою визначила наступні типи «пустот»: залізничні шляхи та територія вздовж них; паркінги; окраїни гаваней (морський порт Мальме) та виробничі території. Важливо визначити особливості обраних методів дослідження: автором було зроблено опитування архітекторів та працівників муніципалітету та проведено містобудівний аналіз на предмет деградуючих територій. Стратегії з інтеграції цих ділянок у тіло міста автор запропонував на основі Принципів сталого розвитку ООН до 2030 року. Пропозиції містили у собі: озеленення ділянок, прокладення нових та оновлення існуючих видів транспорту, створення робочих осередків для творчих професій, створення об'єктів тимчасового використання, нових типів житла. Увагу також приділено роботі зі спільнотами: Д. Касарабада пропонує проводити уроки сталого розвитку та створювати класи оточуючого середовища, опираючись на ціль № 4 ЦСР «Доступна освіта» [2].

Цікавою є праця вчених з Єгипту на чолі з О. М. Харшемом. На прикладі столиці Єгипту Каїру вчені розробили власну класифікацію urban voids. Дослідники О. М. Харшема визначити наступні типи urban voids: пустелі, паркінги та занепадаючі зелені зони, що розділяють житлові райони та великі магістралі, ділянки вздовж доріг. Теоретичною основою вчених з Єгипту були роботи їх колег з Індії Н. Кушва та К. Раті, що визначили наступні типи urban voids:

- Планувальні — «порожнечі», утворені через неефективні та неправильні процеси планування. Вони створюються через ізольоване планування без розуміння структури міста. Вони найбільш помітні в наших містах, також їх можна сприйняти за допомогою теорії фігур.

- Функціональні — це мертві вільні простори в містах. Коли простір використовується не так, як було задумано простір стає неіснуючим. Вони займають дорогоцінні землі в місті та роблять довкілля неприємним.

- Географічні «пустоти» — це існуючі географічні об'єкти міста. Коли містобудівники та дизайнери не реагують на ці географічні особливості, навколо них утворюються порожнечі, що робить простір непридатним для використання. наприклад річка, нуалл тощо».

В свою чергу, вченими з Єгипту було визначено ряд факторів, що сприяють появі urban voids. До них вони відносять:

- географічний фактор (особливості рельєфу та геологічних умов міста);
- фактор планування та проєктування (з'являються в наслідок неадекватних та ефективних процедур проєктування, тощо);
- функціональний фактор (території, що втратили функціональне наповнення; колишні промислові об'єкти, території під естокадами);
- політичний фактор (війни та конфлікти, що призводять до руйнацій, помилкові законодавчі рішення щодо власності та землеустрою міста);
- економічний фактор (зменшення економічної активності, urban voids виникають під час пошуку нових засобів прибутку та відмирання старих видів ділової активності у місті);
- культурний фактор (до нього автори відносять міграцію населення міста у субурбії, що призвело до появи покинутих територій у центрі).

На думку О.М. 5Хашема, «міські порожнечі» є цінним активом міста: вони можуть бути використані для укріплення соціальних зв'язків (соціальна цінність), як резервні території для

поліпшення екології міста. Urban voids цінні як частини історії міста, якщо на них залишилась історична забудова, на них можуть бути культурні кластери для різних спільнот міста. Вирішення проблеми «порожнеч» Каїру можливе через ревіталізацію цих територій як: створення громадських просторів, активне залучення спільнот, як головного актора процесу ревіталізації. Головними принципами є: якісна форма та активність, доступність, естетичні якості, економічна вигода, виразна ідентичність, безпека, патерни яскравого способу життя. [3]

Огляд джерел дає можливість виявити, що типологія urban voids у певній мірі є індивідуальною для кожного міста (або регіону, де воно знаходиться), оскільки крім антропогенних територій автори виділяють ще й природі або «географічні порожнечі». Серед засобів дослідження крім містобудівного аналізу, картографування, класифікації використовуються такі засоби як опитування. У частині пропозицій більшість авторів схиляється до діяльності з благоустрою території, з залученням спільнот з виразною ідентичністю та створенням об'єктів тимчасового використання. [4].

В вітчизняній теоретичній думці концепція urban voids не розповсюджена. На нашу думку це пов'язано з наявністю таких описових концепцій як «деградуєчі території», таких понять як «депресивні території», що дають можливість описати основні аспекти процесу деградації території — функціональний, морфологічний, соціо-культурний. Концепція urban voids є доволі близькою до вітчизняних засобів дослідження міської тканини, але має й свої особливості. Особливістю urban voids є її фіксація на семантичному аспекті, що запозичено з робіт К. Лінча, відсутність простору на ментальній мапі міста є одним з критеріїв, за яким території відносять до «порожнеч». Другою причиною, на нашу думку, є семантичне забарвлення слова порожнеча (англ. — void). У вітчизняній архітектурній школі поняття «порожнеча» не має розповсюдження, адже «порожнеча» у собі «нічого не містить», неможливо аналізувати те, чого немає. Тримаючи це у пам'яті, ми пишемо термін urban voids без перекладу, а «порожнеча/пустота» у лапках.

Відсутність публікацій у вітчизняній теоретичній думці з використанням цієї концепції побудила нас почати дослідження міської тканини Харкова, опираючись на наведені вище праці. Наш інтерес до концепції має й особисті причини: в Харкові є апокриф про головного архітектора Харкова 1965-1975 рр. І. О. Алфьорова, який казав: «Головне, що я зробив для міста [Харкова] — залишив порожні незабудовані території». Коли нам стало відомо про існування концепції urban voids, це підіграло наш інтерес до цієї теми.

Стаття має на меті продемонструвати важливість територій, що деградуєчі, або мало інтегровані у тканину міста та проблемні місця існуючих підходів до роботи з цими територіями на прикладі Харкова. Перелічити альтернативні способи роботи з територіями цього типу.

Задачі дослідження. Сформулювати інтерпретацію концепції urban voids на основі дослідження міста Харкова, продемонструвати особливості існування urban void у тканині міста на конкретних прикладах, визначити проблемні місця інтеграції їх у тіло міста, перелічити можливі напрямки роботи з цими територіями.

Виклад основного матеріалу. Модерне місто, стрімко приростаючи промисловими, житловими районами та намагаючись все підпорядкувати інституціональним нормам та програмам (від складання Генерального плану міста до його реалізації), залишає у собі велику кількість просторів, що за різних причин не інтегровані у його тканину, що в не «вписуються» у його стрімке життя. До цих просторів відносяться пустирі з невиявленими чітко межами, занедбані території, що з'являються в результаті соціальних, економічних катаклізмів. Всі вони покинуті колишніми власниками або не відповідають вимогам сучасного міста. Так виникають urban voids, що розташовані серед активних зон міста.

Харків стрімко зростав протягом XX ст., особливо активно цей процес йшов у 60-80-рр., коли відбулось стрімке зростання площі міста та кількості мешканців. Місто збільшувалось

екстенсивно, за рахунок будівництва на нових, ще не забудованих територіях (Салтівка, Олексіївка, ХТЗ, Роганський житловий масив — так звані «спальні райони») та промислових об'єктів біля них. Проектування та подальше будівництво відбувалось виходячи з розрахунків інститутів Держплану та будівельних комбінатів. Ділянки, що були не відповідали умовам будівництва із-за геологічних, географічних особливостей, перенаселені квартали та селища малоповерхової забудови, містобудівники намагались «обходити». Проблема цих утворень відкладалась на майбутнє із-за потреби у великих витрат та ресурсів або їх відсутності на момент будівництва. Протягом десятиліть відбувався уривчастий ріст міської тканини, у середині якої залишались ділянки, що не використовувались, частина ділянок втрачало функціональне наповнення. Зокрема, О. Удовіченко визначає основними факторами, що посприяли деградації промислових територій «неефективне проведення приватизації державних підприємств; відсутність вивіреної стратегічної моделі соціально-економічного та містобудівного розвитку міст; посилення домінування галузей і промислових підприємств, орієнтованих на експорт сировини та напівфабрикатів» [5]. Накладення економічних, управлінських, соціокультурних факторів сприяють появі територій, що не використовуються, або втрачають функціональне наповнення. Серед причин появи територій, що могли бути віднесені до «порожнеч», у міській тканині Харкова є й геологічні особливості територій (високий рівень ґрунтових вод), перепади рельєфу, що перешкоджають капітальному будівництву.

Головними питаннями концептуальної основи дослідження були:

- за якими властивостями можна визначити, що дана територія відноситься до категорії Urban Voids?

- в чому їх відмінність від звичних нам «сильних зон» міста?

Опираючись на досвід світових колег нами було визначено, що під «Urban_Voids» слід розуміти дещо ширше, ніж території, де має місце відсутність функції або поступова втрата їх, деградація споруд, тощо. Важливу роль у визначення поняття відводиться змісту та ролі території на ментальній мапі міста, що відсилає нас до досліджень К. Лінча. Відсутність ідентичності, образу на мапі міста, є одною з проблем, що вирішується О. М. Харшемом, Д. Касабандою за рахунок створення громадських просторів та форм, що будуть привертати увагу. Типи «Urban Voids», як було визначено у розділі Аналіз останніх публікацій, відповідають типам об'єктів на мапі міста та будучи схожими за типами, мають свої унікальні риси, що пов'язано з особливістю їх походження, функціональним наповненням, тощо.

Можна зробити припущення, що до категорії «Urban Voids» віднесеться території та об'єкти, що:

- *мають низьку щільність забудови — в результаті її деградації та руйнування, або із-за особливих умов, що перешкоджають будівництву;*

- *позбавлені ідентичності — не мають образу на ментальній мапі міста;*

- *не беруть участь в соціальних процесах — не мають функціонального наповнення, або ізолювані від оточуючих територій міста.*

- *неназвані невизначені території, що знаходяться у зоні управлінської та законодавчої слабкості*

- *знаходяться між сильними зонами міста.*

Узявши за основу дану інтерпретацію поняття «urban void» у період з осені 2022 року та протягом 2023 року було зроблено спробу дослідження тканини міста на предмет територій, що відповідають цих характеристикам. Дослідження виконувалось в рамках об'єднання ГО «Відкритий інститут Харкова», до якого долучилось багато харківських архітекторів. В рамках дослідження було висунуто гіпотезу, що urban voids слід розглядати не як недолік, а як простір для нових можливостей.

Метою дослідження було визначення скільки приблизно Urban Voids займають площі міста, описати основні сильні сторони та загрози цих територій за для подальшого пошуку їх потенціалу та майбутнього.

Основою дослідження було використане картографування (mapping), виконане харківським архітектором О. Маймескулом [6]. Метод картографування забезпечує «пошарове планування» (planning-by-layers, layering). Для створення мапи використовувались відкриті джерела та у якості мапи-підоснови карта OpenstreetMap. В процесі картографування urban voids за для визначення їх частки у місті та наочного їх зображення її площа була порівняна з частками багатоповерхової забудови та приватного сектору. Були отримані наступні дані (рис. 1): «пустоти» займають 20% всій території міста – 70 км² від з загальних 350 км²). Це доволі великий відсоток, враховуючи, що багатоповерхова забудова займає - 49 км², а малоповерхова - 83 км².

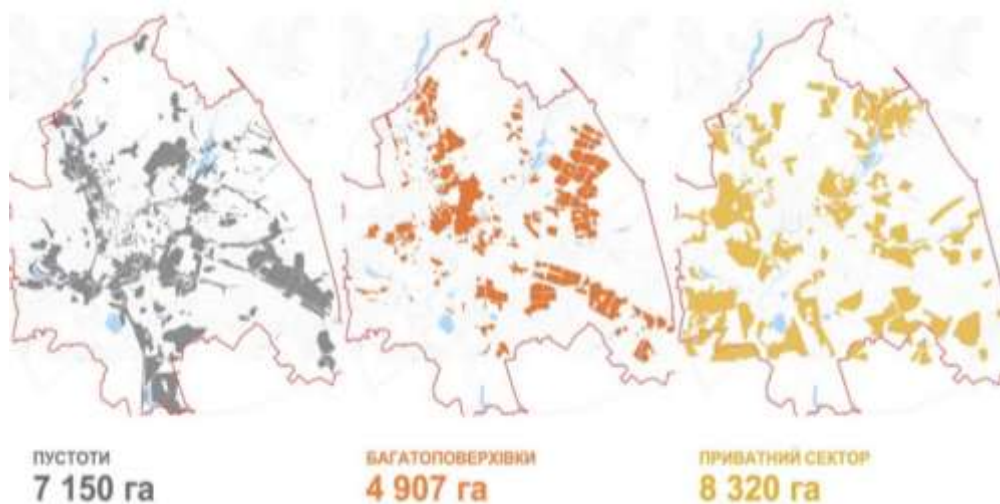

Рис. 1. Порожнечі Харкова

Крім кількісних показників картографування urban voids було визначено розташування «порожнеч» відносно каркасів міста — транспортного, зеленого каркасів та історичного центру міста. Викладені схеми продемонстрували, що urban voids займають важливі місця в структурі міста, що є резервними територіями його розвитку (рис. 2).

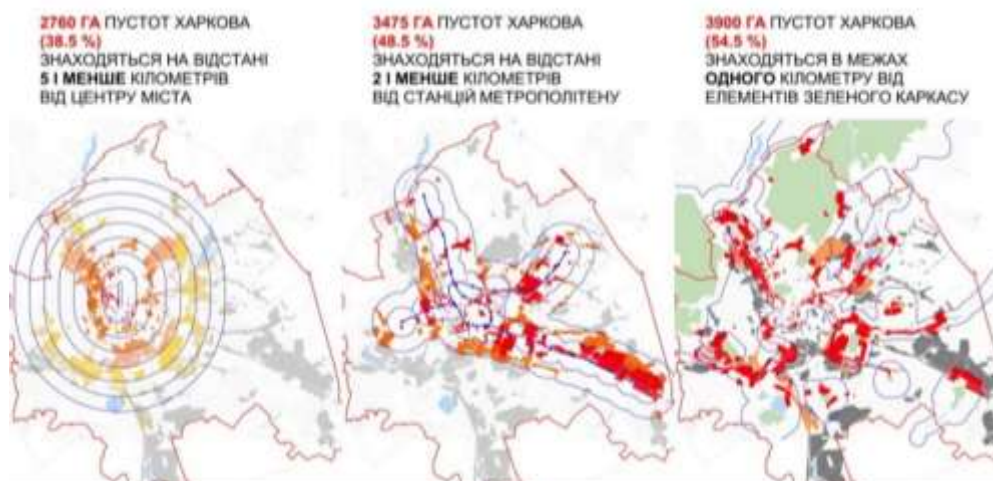

Рис. 2. Розташування порожнеч відносно каркасів міста.

Схема (рис. 2, схема зліва) демонструє розташування «порожнеч» відносно центру міста (двох головних центрів урбанізації — площі Конституції та площі Свободи). Схема (рис. 2, схема у центрі) демонструє близькість розміщення urban voids до ключового транспортного каркасу міста — метро. Близько половини порожнеч знаходиться на відстані 2 км і менше від станцій метро, що відкриває перспективи для розвитку цих територій. Більше ніж половина urban voids дотикаються до зелених та рекреаційних зон міста (рис. 2, схема справа).

Отримані дані склали величезне враження, що підштовхнуло нас до подальшого вивчення цього просторового феномену та створення класифікації urban voids міста, що ґрунтується на власній інтерпретації та світовому досвіді. Опираючись на роботи О. М. Харшема, Д. Касабанди та інших авторів, було визначено, що головним питанням класифікації «порожнеч» є питання: «Яку з перелічених властивостей взяти за основу та точку відліку каталогізації, упорядкування такого вільного та неочевидного феномена як urban voids?»

Всі наведені на (рис. 1) ділянки мають свій масштаб, ступінь забудованості території, своє місце на ментальній мапі міста, різну проникність меж території, форми власності, залишки забудови та фрагментарної активності, тощо. І це ускладнює пошуки загальних рис, через які можна було їх порівнювати. Нами було визначено, що *єдиною можливістю їх класифікації — є класифікація за їх походженням.*

Класифікація за походженням відповідає загальній світовій практиці досліджень, присвячених urban voids, та типології об'єктів та територій згідно з містобудівними документами та планами.

Було визначено наступні типи «міських порожнеч» Харкова (Рис. 3):

- **Природні** — підтипи: водойми, береги рік, яри, балки, перепади рельєфу;
- **Антропогенні** (просторові) — промислові, транспортні, складські, житлові, інші;
- **Соціокультурні** (так звані не просторові) ментальні, світоглядні, правові, управлінські, тощо.

До додаткових критеріїв класифікації також можна додати: рівень небезпеки (злочинність), наявність пам'яток історії та архітектури, рівень екологічного забруднення, складність реновації, тип власності, тощо.

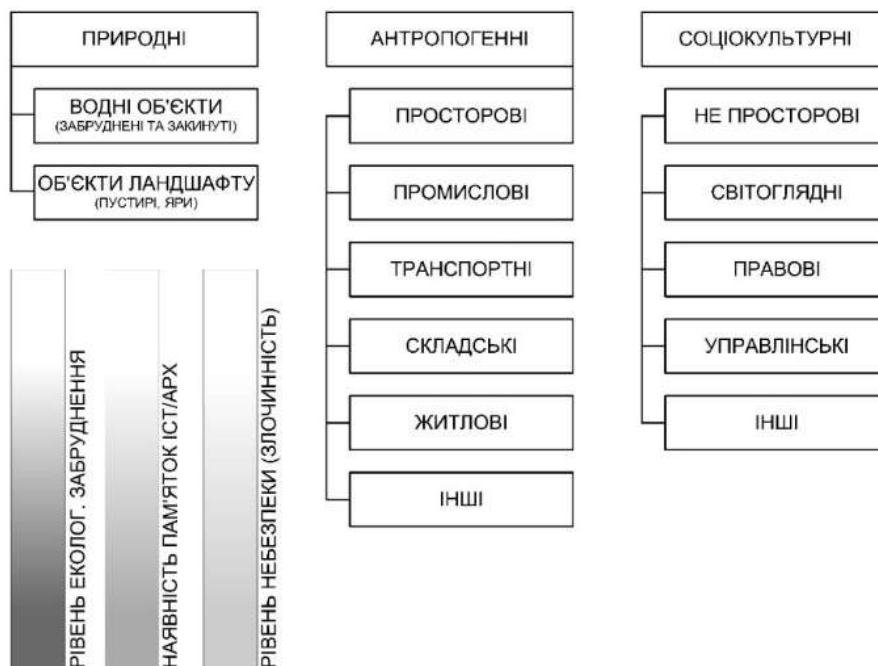

Рис 3. Класифікація Urban Voids (на прикладі Харкова)

Природні urban voids (рис. 4, зліва) характеризуються особливими природними умовами, що сповільнюють їх інтеграцію у місто. До них відносяться об'єкти природного походження, що деградують та відсутні на ментальній мапі міста. Тип природних «порожнеч» має наступні підтипи:

Стариці, водойми, джерела — прикладом таких водойм є озеро Зеленка, Олексіївське водосховище та р. Олексіївка, Тюрино озеро, Кабештове болото біля вул. Одеської, що нажаліть знаходяться у стані занепаду: їх береги та вода забруднені сміттям та рослинністю. Частина стариць харківських річок були поглинені містом, як озеро на вул. Полтавський шлях, що існувало у XVIII- першій половині XIX ст. та залишило свій слід на карті міста вигином червоної лінії вулиці. Зараз на місці озера розташований сквер Мислителів.

Рис 4. Природні пустоти Харкова (з ліва); Антропогенні пустоти Харкова (по центру);
Сліди війни та соціокультурні пустоти (справа)

Береги рік — через територію Харкова протікає п'ять рік (Харків, Лопань, Нечіть, Уди, Немишля) та велика кількість малих річок, що більше нагадують струмки. Береги харківський річок у більшості залишаються занедбаними. Таке відношення до річок є традиційним для українських міст та конкретно Харкова: на річку виходили задні частини дворів, а вода використовувалась промисловими об'єктами. Сітка вулиць Харкова Сформована таким чином, що ріки розглядались лише як перепона. Лише невелика частина берегів рік останнім часом перетворені на набережні. Найбільший об'єм робіт з перетворення берегів на набережні виконано вздовж рік Харків та Лопань, де у декілька етапів (починаючи з 1930-х рр.) було виконано благоустрій та створені зелені зони. Слід зазначити, що на даний момент існують проекти, що повинні вирішити проблему берегів харківських річок — Зелений каркас Харкова має на меті створення зелених зон, що повинні об'єднати всі набережні міста у єдину мережу.

Яри, балки та перепади рельєфу — складні структури, що можуть містити у собі як водойми, так і зелені насадження. У Харкові існують яри Глибокий, Олексіївська балка, яр ріки Жихорець. Деякі яри були засипані впродовж XX ст.: яр паралельно вул. Культури, пр. Ювілейному біля ст. м. Академіка Барабашова, яри вздовж району ХТЗ, що були засипані у 1960-1970-ті рр. Унікальною екосистемою є Савчин Яр — велике природне утворення (приблизно 523 м на 425 м) з джерелами та озерами на дні. Про його існування знають лише мешканці та деякі спільноти, хоча яр величезне історичне значення для міста. Відомо, що біля яру до 1974 р. існував дім, де жив Г. С. Сковорода. Для Савкіного яру існує два протилежних варіанта включення цієї території у тканину міста. Згідно з першим територія повинна перетворитися у житловий район садибної забудови, другий передбачає простору для локальних активностей, які вже є на цьому місті. Міська спільнота займається благоустроєм

території методами тактичного урбанізму. Слід зазначити, що останній варіант є близьким до поняття «м'якого урбанізму».

На даний момент існує два підходи до вирішення проблеми природних «порожнеч»: інтеграція через перетворення у житлові квартали з перетворенням рельєфу, або перетворення у парки [7].

Антропогенні urban voids (рис. 4, по центру) є великою групою, що включає у собі об'єкти створені людиною, що ізольовані від міста: промислові, складські, житлові об'єкти, що занепадають. Причина виникнення порожнеч цього типу пов'язана з закриттям підприємств, виносом їх за межі міста (у 1960-1970-ті рр.). Прикладами промислових об'єктів, що занепадають, є величезна територія колишнього заводу «Серп та Молот», кондитерська фабрика Д. Крамського на вул. Конторській, покинутий елеватор на вул. Є. Котляра, що був знесений у 2021 р., будівлі заводу Бергенгейма, тощо. На території «пустот», що утворились з виробничих територій, є пам'ятки промислової архітектури кінця XIX – початку XX сторіччя, що потерпають від запустіння та руйнацій. Слід зазначити, що проблема збереження промислової архітектурної спадщини поступово вирішується. У 2024 р. у Мастерплані міста Харкова, що був створений у співробітництві Н. Фостера та харківських архітекторів, збереженню артефактів промислової спадщини присвячений окремий розділ.

Транспортна інфраструктура міста включає у себе залізничні шляхи та території біля них, автомобільні дороги, естакади, мости, тощо. Транспортна інфраструктура породжує велику кількість просторів, що не використовуються — простори під естакадами та шляхопроводами (у Харкові — простір під Комунальним шляхопроводом), полоси вздовж доріг, покинуті майданчики для автомобілів, стоянки. Класифікація «порожнеч» транспортної інфраструктури Харкова має спільні типи об'єктів з Мальме та Каїром, хоча має у відмінності, такі як гаражні кооперативи, великі площі складів та АТП, що залишились з радянської доби і зараз не використовуються.

Процеси деградації можна помітити й у селітебних зонах міста. До «порожнеч» можна віднести ділянки з покинутою з різних причин забудовою (в результаті аварійного стану, незакінченої реставрації, руйнації в результаті бойових дій), квартали малоповерхової забудови (сел. Євгеніївка), що знаходяться у депресивному стані. Серед порожнеч цього типу є пам'ятки архітектури: «Дах світу» (пров. Театральний, 6), будинок чаю «Камелія» або садиба А.-Г. А. Мюнха (вул. Мироносицька, 58/5), Театр Міссурі (вул. Благовіщенська, 28) та інші об'єкти.

Окремо від всіх розташовані **соціокультурні, ментальні «порожнечі»** (рис. 4, справа). Близьким до соціокультурних «порожнеч» є поняття «розривів», як висловився Ж. Дерріда, під яким мається на увазі відчуження від міста, втрату символів та ідентичності. В українській теоретичній думці близьким є поняття «ідентичності ями», яке запропонував Б. С. Черкес, маючи на увазі втрату символів та функцій під час зносу сакральних споруд Києва у 1930-ті рр. Дане питання ще потребує теоретичного поглиблення. Найбільш близьким з сучасних досліджень є роботи китайської дослідниці К. Ванг, що описує втрату історичної забудови Гонконгу та пов'язане з цим відчуження [8]. Харків має велику кількість сакральних споруд, що були знесені у XX ст., це і кірхи, храми, кладовища, об'єкти, пов'язані з спільнотами міста, що зникли, тощо.

На нашу думку, до вже існуючих типів «порожнеч» повинен додатися новий тип — «сліди війни», руїни, що виникли із-за обстрілів міста. Існують легкі шляхи інтеграції цих порожнеч: музеєфікація або повний знос, щоб прибрати негативні травмуючі нагадування. Оба эти пути просты и сомнительны, возможно, в дальнейшем надо при работе с этими пустотами найти иной третий путь [9].

Всі ці urban voids, різної форми, масштабу, типології забудови та функцій, екології, спільнот є часто маргінальними, з іншою швидкістю плину процесів, створюють свою

паралельну мережу, просторову структуру в тканині міста, паралельну та мало пов'язану з «сильними зонами».

Проміжні результати дослідження та описані теоретичні побудови були представлені у ряді тез та публічному виступі на медіа-хабі Накипіло.

«Міські порожнечі» можуть утворювати своєрідний комплекс, де існують елементи різних типів та підтипів з класифікації «порожнеч». Так яри можуть містити у собі водойми, будівлі, промислові споруди, тощо. Щоб дослідити зв'язки між різними типами ділянок, факторами на території «пустоти», була обрана ділянка на території міста Харкова.

Urban void історичний район Левада. Можна представити це дослідження, тим що проводиться у двох напрямках — горизонтальному та вертикальному. Горизонтальне — це географія місцевості, пошарове картографування з визначенням каркасів міста, сильних зон, природних елементів та, як результат, визначення структури Urban Void, що утворює у тканині Харкова «паралельне місто». Вертикальний напрямок дослідження нагадує геологічне свердління, коли досліджується окремо взятої ділянки у часі — виникнення, існування на різних стадіях розвитку міста та сучасний стан. Це дослідження необхідно для розуміння такого просторового феномену як Urban Void та співіснування з містом. Об'єктом дослідження буде історичний район міста Харкова — Левада.

XVII-XVIII ст., поява району. Місто Харків було засновано біженцями, що тікали від війни між Гетьманщиною та Річчю Посполитою, які називали себе черкасами (козаками). Харків розмістився на кордоні в системі інших міст-фортець, що захищали Москви від набігів кочівників на «нічийній», пустій землі (хоча для самих мешканців ця територія не була порожньою та наповнена змістами). Історичний район Левада з'явився разом з появою міста. Заболочена місцевість, де розташувався район, у XVIII столітті сформувався із-за великої кількості стариць ріки Харків та ріки Нетіч. Його можна побачити на перших картах міста, що збереглися. Відразу проявилась його невизначеність — завдяки високому рівню ґрунтових вод він почав заважати розвитку міста на південь, при цьому став природною перепорою для набігів кочівників. Були спроби засвоєння району — на картах видно проритий канал для осушення місцевості та появи забудови. Але забудова зосередилася тільки на межах району, спроби осушення припинились, а сама територія все XVIII ст. використовувався для додаткової, але важливої функції — як вигони для худоби та покосу трави. Це типова історія для появи Urban Void у міській тканині.

Рис. 5. План міста Харкова, 1742 р.

XIX ст. Послідовно розглядаючи на карти XIX ст. можна побачити драматичну боротьбу вихідного природного ландшафту, що ніс риси первинної ідентичності, та нового, промислового міста, що стрімко розвивається. Вдається прослідкувати за включенням заболоченої місцевості у міську тканину: підкова, утворена р. Нетіч, поступово забудовувалась з південно західної сторони (1828 р.) й до 1871 року район (рис. 1.) був повністю оточений містом. Існує декілька проектних планів розвитку району, де можна побачити традиційну міську тканину з сіткою вулиць, розбивкою на квартали (всеж-таки 140 га біля центра міста), але вони не були реалізовані. Природна Urban Void залишилась незабудована и продовжила виконувати допоміжну функцію в XIX ст. – як вигони для худоби та покосу для неї трави.

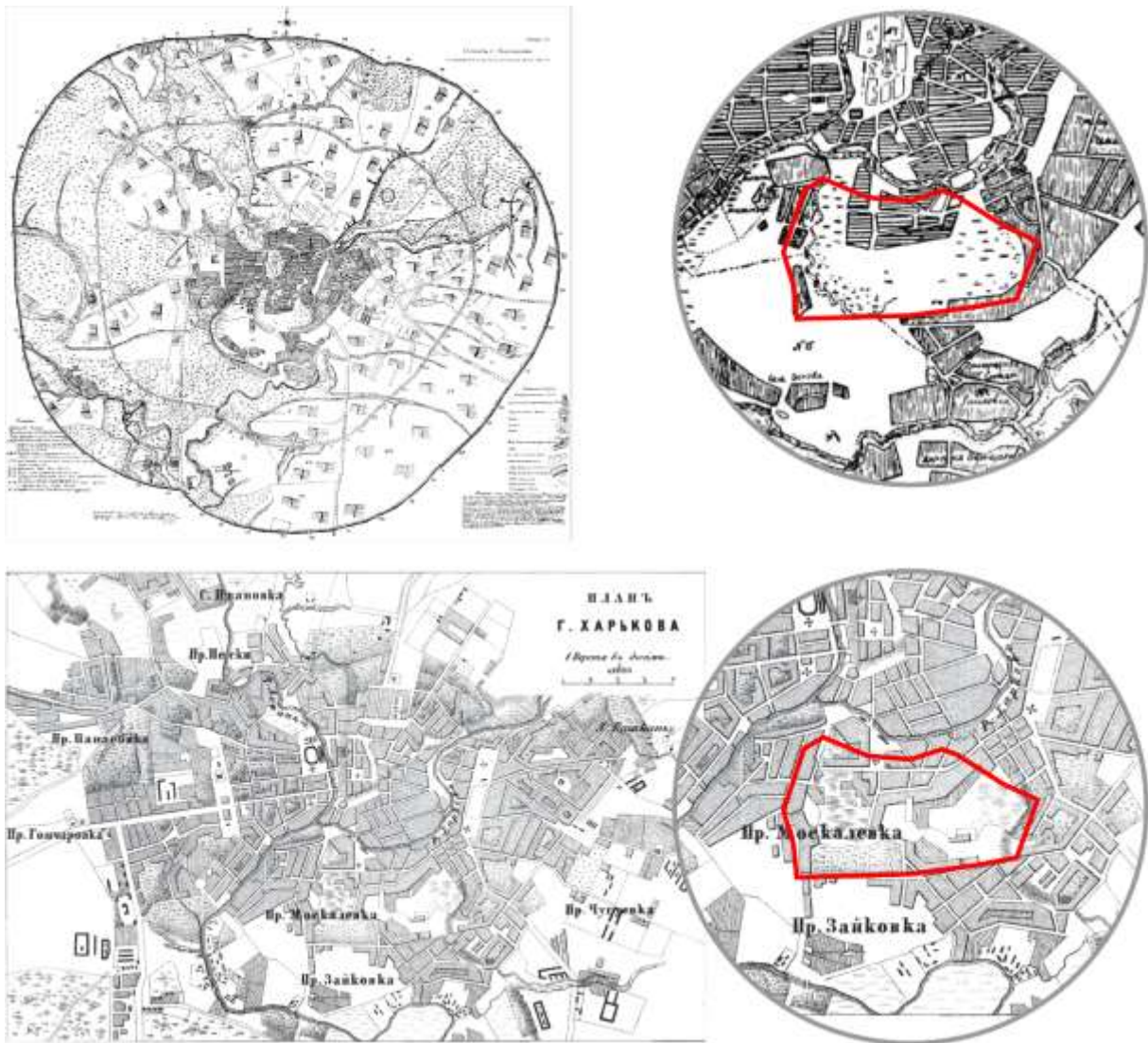

Рис. 6. План району Левада на планах Харкова 1827 р. (зліва) та 1871 р. (справа)

Перша половина XX ст.: Вугільні склади. Корінні зміни відбулись в 1911 р. коли на місці лугів були побудовані оптові вугільні склади та вантажну станцію Північно-Донецької залізниці (рис. 2), котрі вели з Харкова до Юзовки (сучасний Донецьк).

Рис. 7. План району Левада на планах Харкова: 1887 р. (зліва) та 1924 р. (справа).

Склади забезпечували вуглем міську електростанцію, підприємства та житлові будинки у місті. Хоча функція цієї території змінилась, вона як і раніше мала всі риси Urban Void - ізолюваність від міста та монофункціональність. Ізолюваність, інакше цієї території підкреслювалась кордоном між нею та іншим містом. Всередині Левада була забудована оптовими вугільними складами, а на кордоні зі сторони Urban Void знаходились роздрібні магазини по продажу вугілля для потреб населення. Функція змінилась, але залишалась той же допоміжною. Сила й інерція Urban Void зберіглась.

Друга половина XX ст. В цей час продовжувався ріст міста та природне ущільнення його тканини на кордонах району Левада. У 1975 році у Харкові було відкрито метрополітен, перша лінія якого пройшла дотично до краю Левади станцією «Проспект Гагаріна»/ «Левада», було побудовано ансамбль Красношкільної (зараз Гімназійної) набережної на півночі району, що відрізає Леваду від центра міста. У 1990-х рр. було створено приміський вокзал «Левада», який зайняв невелику долю території колишньої вантажної станції. Взагалі, цей топонім з цього часу закріпився на ментальній карті містян. Вздовж вул. Вернадського, об'єднуючи

станції метро, приміської залізниці та автовокзалу, розтягнулась торговельна вулиця, відрізаючи внутрішній район Левада зі сходу від іншого міста.

С цього (а також коли було демонтовано трамвайні колії на вул. Нетеченській - приблизно 1976 р.) починається поступовий занепад району: будинки втрачали функції, частина з них була знесена. Деградація розповсюдилась і на вугільні склади: після реконструкції міської електростанції, знесення мосту та трамвайного гейту, будівництва централізованого опалення потреба у вугіллі зникла й склади втратили свою актуальність. Зникла навіть додаткова функція внутрішньої частини району, посилилась и став ще більше непроникним кордон, люди забули про цю територію – типова доля Urban Void.

Сучасний стан. У 1997-2001 рр. було проведено архітектурний конкурс на розвиток та інтеграцію району Левада. Основною ідеєю всіх представлених проєктів був розгляд цього району як територія для розвитку центра міста в південному напрямку. Ці рішення були внесені до Генплану 2002 року. Але однак з рештою район було забудовано типовими багатоповерхівками.

Рис. 8. Історичний район Левада у 2011 р. та її сучасний вид.

Можна зрозуміти бізнес-модель – близькість центра міста, недорогі типові будівлі, дешеві квартири. Але ця модель виключала прокладку нових доріг, розвиток інфраструктури, красиву архітектуру. В результаті, незважаючи на забудову, територія має низку ознак, характерних для Urban Voids: монофункціональність, ізольованість від міста, відсутність естетичних якостей, активностей тощо. Дивлячись на своєрідну Urban Void поряд з центром міста, ми розуміємо силу інерції цих просторових феноменів. Але якщо раніше Urban Void Левада мала відкритий горизонт можливостей, то зараз ці можливості закриті. Цей факт демонструє, що існуюча практика не вирішує проблему інтеграції району, вона формує систему міських об'єктів, що позбавлені смислової, естетичної та корисної цінності, позбавлених мобільності и виконаних в закінчених незмінних формах, що дає підстави задуматися про пошук нових стратегій роботи з подібними районами міста (Рис. 4) [10].

Дослідження семантичного аспекту Urban Void, нових методів м'якого та жорсткого урбанізму та розгляд особливостей світової практики роботи з Urban Void на прикладі

Німеччини (Прінцессен-гартен) [11], Єгипту, Швеції та інших країн дає нам можливі напрямки для стратегій:

- **Стрімка інтеграція в тіло міста** — ця стратегія дає можливість створення житлових та виробничих зон на території ділянок, що незабудовані. Але реалізація проектів за цією стратегією буде потребувати великих вкладень коштів на пониження ґрунтових вод, зміни рельєфу, але має ризики — монофункціональність території та спрощення ландшафту і міської природи та все одно властивості, що характерні Urban Void, залишаться.

- **Консервація території**, створення охоронних зон з можливістю природного розвитку та виникнення біорізноманіття з відвідуванням та дослідженням цієї місцевості, організацією різних видів дослідницької діяльності та міфологізація та реалібітація цих Зон. В подальшому — перетворення в повноцінні ландшафтні антропогенні утворення, що включені в міську тканину.

- **Тактичний урбанізм (Tactical Urbanism)**, як альтернативний шлях, що має на увазі залучення активностей, що прийшли не з інституціоналізованих структур, інше уявлення про урбанізм та дезурбанізм. Основним підходом є тимчасові урбаністичні структури, що створюються неформальними, вільними акторами (партизанський урбанізм, локальні ініціативи, партисипація). Можливо виникнення (та дослідження) «інакшого» соціального утворення, «інакших» активностей.

- **Ревайлдинг** — екологічна реставрація зелених ділянок на території міста. практика «ревайлдингу» стає все більш розповсюдженою у світі в контексті роботи з деградуючими ділянками міста та збереження біорізноманіття. Ревайлдинг є як стратегією роботи з деградуючими природними ландшафтами, так і особистим методом архітекторів. Можливе створення диких парків, де буде зберігатися первинний ландшафт, котрий був до появи міста.

Простори та проекти, створені за допомогою методів ревайлдингу, вже з'являються в різних кутках світу. Серед парків та рекреаційних зон увагу привертають Benjakitti Forest Park у Бангкоку, Тайланд, створений архітекторами з Arsomsip Community and Environmental Architect; проект перетворення простору автостради в зелений коридор у Найробі, Кенія, тощо. На основі створених парків з'являються громадські центри, архітектура яких виконана у формах біотеку та дигітальної архітектури [12].

Висновки. Urban Voids є во всіх містах, вони виникають по ряду причин, и можуть бути як цінністю, так і проблемою. Концепція Urban Voids цінна можливістю дослідити на деградуючі території, такі аспекти як семантика території, їх типологія й «інакшість». Походження Urban Voids, їх розміщення є унікальними для кожного міста, при цьому є багато чого, що їх об'єднує. Досліджуючи тексти, що описують даний феномен та міжнародні практики, пов'язані з Urban Voids, можна помітити, що відношення до них змінюється. Зараз багатьма архітекторами Urban Voids розглядаються як природньо виникаючі проміжні простори між «сильними» зонами. Крім цього, з'явилося розуміння необхідності збереження цього паралельного міста та наробки методів роботи. Деякі приклади простої прямолінійної забудови порожнеч з жорсткими структурами, виходячи виключно з бізнес-інтересів, приводять до неоднозначних результатів. Слід звернути увагу на природні риси порожнеч — знаходячись між «сильними» зонами, вони можуть стати місцем обміну та взаємодії між ними: обміну соціального, культурного, торговельного. У Urban Voids є природна здатність сприяти залученню на свої території різні форми громадського життя. Тобто, становитися публічним простором. Urban voids Харкова, що за рахунок свого розміщення (близькості до історичного центру, магістралей міста, зеленого каркасу), відсутності або угасання функції, деградації або відсутності забудови, слабкого адміністрування можуть бути використані як ділянки експериментального та тимчасового використання, напрямленого на пошук нових форм «діяльності» (тактичний, «партизанський», «вільний» урбанізм). Виходячи за межі інституціалізованого середовища, учасники цього процесу, не обмежені бюрократичними процедурами, попадають на територію свободи для реалізації незвичних неочевидних

практик, для неформального спілкування чи для спортивних, розважальних або художніх заходів, котрі не вписуються в інше місце.

Перспективи подальших досліджень. Працюючи з таким неочевидним ресурсом як міські порожнечі, надалі треба притримувати та розробляти гіпотезу, що можливо підтримувати та проводити корекцію міста через urban voids, розглядаючи їх як можливості його розвитку. Є декілька можливих напрямків подальших досліджень:

- поглиблення теорії Urban Voids (особливий інтерес являють соціокультурні порожнечі — їх слушно назвати розривами — та пов'язані з ними покинуті та втрачені пам'ятки культури та архітектури).
- дослідження окремих порожнеч в контексті всієї міської структури Urban Voids, найближчих спільнот (потенційних користувачів), «сильних зон» і всієї стратегії розвитку міста Харкова, що були розроблені в різних інституціях.
- розробка методів роботи з Urban Voids.

Література:

- [1]. Norman Foster Foundation. Kharkiv Masterplan concept vision. Madrid: 2024.
- [2]. Kasarabada D. Urban Leftovers-Identifying and Harnessing their potential for the Agenda 2030 in Malmö. Malmö: Malmö University, 2020. P. 155. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1483844/FULLTEXT01.pdf>
- [3]. Hashem, O. M., Wahba, S. M. E., Nasr-Eldin, T. I. Urban voids: identifying and optimizing urban voids potential as a revitalization source in enhancing developing countries' city income. *Journal of Engineering and Applied Science*, 2022, № 69 (6) <https://doi.org/10.1186/s44147-021-00053-5>
- [4]. Колесников О. Є., Маймескул О., Божко К. В. Потенціал «міських порожнеч» міста Харків, розглянуті через призму концепції urban voids. «*The aspects of contemporary scientific research that encompass both theoretical and practical components*»: мат. VI міжн. Наук-практ. Конф., м. Венеція, 10-12 січн., 2024 / International Scientific Unity. Venice, 2024. С. 29-32.
- [5]. Удовиченко О. С. Удовиченко О. С. Інноваційний розвиток промислових територій найкрупніших міст України (на прикладі міста Харкова): автореф. дис ... канд. архітектури: 18.00.04; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2020. 24 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0421U100095>
- [6]. Колесников О. Є., Божко К. В., Особливості класифікації urban voids Харкова. «*Scientific Research: Modern Challenges and Prospects*»: мат. XX міжн. Наук-практ. Конф., м. Прага, 24-26 квітн., 2024 / International Scientific Unity. Prague, 2024. С. 16-20
- [7]. Колесников О. Є., Божко К. В., Природні порожнечі (Urban Voids) міста Харкова. «*Scientific Research in the Age of Virtual Reality: Exploring New Frontiers*»: мат. LII міжн. Наук-практ. Конф., м. Монреаль 18-20 груд., 2024) / International Scientific Unity. Монреаль, 2024. С. 32-37 DOI 10.70286/ISU-18.12.2024
- [8]. Wang K. Time rupture in urban heritage and reflection on city weaving based on the case of Shanghai // Serial editors: M. Gillam, H. Issa, A. Sarasmita. *URBAN RUPTURES. Working paper series*. London: University College London, 2022, Vol. 315, pp. 1-21. URL: <https://iaste.org/wp-content/uploads/2023/02/Vol-315-R.pdf>
- [9]. Bervoets V., Jacobs M. Erfgoed: dissonant, donker, moeilijk, pijnlijk, beschamend, toxisch, gecontesteerd,... Over problematiserende adjectieven. *Volkskunde*, 2022, № 123 (3), pp. 277-296. URL:

:https://cris.vub.be/ws/portalfiles/portal/93951528/volkskunde_123_2022_3_03_Bervoets_Jacobs.pdf

- [10]. Колесников О. Є., Божко К. В. Urban Void Левада. «*The Impact of Scientific Research on the Development of the Modern World*»: мат. XLIV міжн. Наук-практ. Кон ф., м. Дубровнік, 23-25 жовт., 2024/ International Scientific Unity. Дубровнік, 2024. С. 19-24.
- [11]. Green N. Princess Gardens. *Architectuul*, URL: <https://architectuul.com/architecture/princess-gardens> (Дата звернення 23.01.2025).
- [12]. Brodka C. Rewinding in Architecture: Concepts, Applications, and Examples. *ArchDialy*. 23.08.2023. URL: <https://www.archdaily.com/1005791/re-wilding-in-architecture-concepts-applications-and-examples>

References:

- [1]. Norman Foster Foundation (2024). Kharkiv Masterplan concept vision. Madrid.
- [2]. Kasarabada D. (2020). Urban Leftovers-Identifying and Harnessing their potential for the Agenda 2030 in Malmö. Malmö: Malmö University <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1483844/FULLTEXT01.pdf>
- [3]. Hashem, O. M., Wahba, S. M. E., Nasr-Eldin, T. I. (2022). Urban voids: identifying and optimizing urban voids potential as a revitalization source in enhancing developing countries' city income. *Journal of Engineering and Applied Science*, 69 (6) <https://doi.org/10.1186/s44147-021-00053-5>
- [4]. Kolesnikov O., Maimeskul O., Bozhko K. (2024, January 10-12) The potential of Kharkiv's "urban voids" considered through the prism of the urban voids concept. [Conference presentation abstract]. VI International scientific and practical conference «The aspects of contemporary scientific research that encompass both theoretical and practical components», Venice Italy, <https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/01/The-aspects-of-contemporary-scientific-research-Jan-10-12-2024-Venice-Italy.pdf>
- [5]. Udovychenko O. S. (2020). Innovative development of industrial territories of the largest cities of Ukraine (on the example of Kharkiv), (Publication No. 0421U100095) [PhD architect dissertation, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv] <https://uacademic.info/ua/document/0421U100095>
- [6]. Kolesnikov O., Bozhko K. (2024, April 24-26) Features of the classification of urban voids in Kharkiv. [Conference presentation abstract]. XX International scientific and practical conference «Scientific Research: Modern Challenges and Prospects», Prague, Czech Republic https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/04/Scientific_research_modern_challenges_and_prospects_April_24_26_2024_Prague_Czech_Republic.pdf
- [7]. Kolesnikov O., Bozhko K. (2024, December 18-20). Natural leftovers (Urban Voids) of Kharkiv city. [Conference presentation abstract]. LII International scientific and practical conference «Scientific Research in the Age of Virtual Reality: Exploring New Frontiers», Montréal, Canada https://isu-conference.com/wp-content/uploads/2024/12/Scientific_research_in_the_age_of_virtual_reality_exploring_new_frontiers_December_18-20_2024_Montreal_Canada.pdf
- [8]. Wang K. (2022). Time rupture in urban heritage and reflection on city weaving based on the case of Shanghai. *URBAN RUPTURES. Working paper series*, Vol. 315, 1-21. <https://iaste.org/wp-content/uploads/2023/02/Vol-315-R.pdf>
- [9]. Bervoets V., Jacobs M. (2022). Erfgoed: dissonant, donker, moeilijk, pijnlijk, beschamend, toxisch, gecontesteerd,... Over problematiserende

- adjectieven. Volkskunde, 123 (3), 277-296.
https://cris.vub.be/ws/portalfiles/portal/93951528/volkskunde_123_2022_3_03_Bervoets_Jacobs.pdf
- [10]. Kolesnikov O., Bozhko K. (2024, October 23-25). Urban Void Levada neighbourhood [Conference presentation abstract]. XLIV International scientific and practical conference «The Impact of Scientific Research on the Development of the Modern World», Dubrovnik, Croatia, pp. 19-24. DOI 10.70286/ISU-23.10.2024
- [11]. Green N. (2019, December 20) Princess Gardens. Architectuul. URL: <https://architectuul.com/architecture/princess-gardens>
- [12]. Brodka C. (2023, August 23) Rewinding in Architecture: Concepts, Applications, and Examples. ArchDialy. URL: <https://www.archdaily.com/1005791/re-wilding-in-architecture-concepts-applications-and-examples>

URBAN VOIDS OF THE CITY OF KHARKIV

¹**Kolesnikov O.**

kolesnykov.oleksandr@ksada.org; ORCID: 0009-0001-6897-4720

¹*Kharkiv State Academy of Design and Arts, Kharkiv, Ukraine*

²**Bozhko K.**

Kyrylo.Bozhko@kname.edu.ua, ORCID: 0000-0003-2849-0948

²*O. M. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy, Kharkiv, Ukraine*

Abstract. The problem of degradation and revitalization of the city's fabric is one of the constant issues faced by specialists in architecture, urban planning, economics, public administration, etc. This problem is becoming especially urgent against the backdrop of hostilities and the current difficult economic situation. For several decades, international and domestic authors (scientists, researchers, architects, and various institutions) have been devoting considerable attention to this problem, addressing the restoration of industry, transportation facilities, housing, and recreational areas. The article proposes to consider degrading and poorly integrated territories from the perspective of a concept that is not widespread in domestic theoretical thought - the concept of urban voids. The article reviews the works of international authors and offers an interpretation of the concept of “urban voids” based on domestic material.

The use of the Urban Voids concession makes it possible to consider the degrading territories that are not integrated into the city's active zones more broadly: by considering the semantic aspect, the peculiarities of their formation, and the activities within them. Kharkiv's “urban voids” form a parallel structure of spaces that exist parallel to the city's active zones. The study mapped the “voids” on the example of Kharkiv, classified them, highlighted the features of each type, and provided examples. Among the territories that can be classified as “voids” of the city are places where plots with urban landscape and architectural monuments have been preserved. Unfortunately, the existing methods of working with these areas have mixed results: the example of the Levada historical district demonstrates that despite the dense multi-storey buildings, the features of the “void” have been preserved. In addition to the study, the article suggests a number of areas of work with this type of site related to participatory, temporary use and soft urbanism. In the future, it is possible to deepen the concept and study the material and intangible heritage of the city.

Keywords: degraded territories, urban voids, urbanism, urban geography.